

WOLF MÁRIA

Hejőkeresztúr–Vizekköze. A tatárjárás régészeti emlékei 1.

Opitz Archaeologica 22.

Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 10.

Martin Opitz Kiadó

Budapest–Szeged, 2022

294 oldal

ISBN 978 615 6388 19 3

Wolf Mária keménynyomtatás új könyve az Opitz Kiadó kiadásában a Nemzeti Kulturális Alap és az Árpád-ház Program támogatásával 2022-ben jelent meg, 290 oldal terjedelemben. A kötet a Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről sorozat 10. köteteként is jegyzett. A szerző mellett Szilágyi Veronika (kerámia, kő), Barkóczy Péter (fém), Józsa Sándor, Lukács Réka, Szepesi János (kő), Fórizs István, Mester Edit (üveg), Bárány Annamária (állatcsont) és Gyulai Ferenc (archeobotanika) neve említendő meg – és talán illett volna nem csak az irodalomjegyzékben feltüntetni.

A kötet 8 különálló fejezetre tagolódik, amit az angol nyelvű összefoglaló, az irodalomjegyzék, illetve a rajzos táblák követnek.

A mű a Hejőkeresztúr–Vizekköze elnevezésű régészeti lelőhely földrajzi környezetének bemutatásával kezdődik (első fejezet). A jól megírt bevezető végén egy használhatatlan méretezésben közreadott összesítő térképen tárul elénk a bemutatásra kerülő ásatás feltárt objektumainak összesítő rajza. Az előzők és utózek oldalakon az összesítőt kicsivel nagyobb léptékben szintén tanulmányozhatjuk. Ezek a képek már valamivel jobban

használhatók: jóllehet az objektumok számai ezeken is csak nagyítóval olvashatók.

A második fejezet az 1995–1996-ban folytatott ásatás során előkerült régészeti objektumokat ismerteti. Megtudhatjuk azt is, hogy a 11 700 négyzetméteres területen 8 ház, 17 gazdasági épület, 15 külső kemence, 93 gödör, 26 árok, 1 kút és 4 szájával lefelé fordított edény került elő. Az objektumok mindegyike Árpád-kori volt, néhány objektumban neolitikumból származó leletanyag (is) került elő, szórványosan. Az objektumokat a szerző nem objektumszám szerint, hanem funkcionális csoportosításban közli. Ez nem tűnik a legegyszerűsebb megoldásnak főleg akkor, ha azok besorolása nem egyértelmű.

A házak leírása, képanyaggal való ellátottsága értelmezhető képet nyújt az olvasó számára. Az összes objektumtípus esetében jelent azonban általános problémát, hogy a szerző az objektumokból előkerült leletanyagot nem írja le. „Leletek: cseréptöredékek” leírás szerepel, sokszor táblára való utalás nélkül. Ami a kerámiaanyag-nál azért is aggályos, mivel – mint látni fogjuk – a leírás az elemző részből is hiányzik.

A gazdasági épületekről ugyan készült leírás, de rajzot csak három cölöpszerkezetes objektumról kapunk. Az ide sorolt 17 objektum közül csak három tartalmazott cseréptöredékeket, a rajzos táblák ezek közül összesen három darabot mutatnak be. A többi objektum leletnélküli volt. Miután a lelőhelyen más korszak is előkerült, így a leletmentes objektumokat (24 gödör is itt említhető meg) hasznosabb lett volna óvatosabban keltezni. A cölöpszerkezetes objektumok problémakörére a negyedik fejezet ismertetésekor még visszatérünk.

A legtöbb gödör rajza kimaradt a publikációból, rajzok csupán a bonyolult szerkezetű gödrökről készültek, azokról általában metszeta rajzot is mellékel a szerző, de leírásuk rendszeresen hiányzik. A 40. gödör nagy mennyiségben tartalmazott cseréptöredéket, de azok közül egy sem látható a rajzos táblákon. A legtöbb árok szintén nem tartalmazott leletanyagot, csupán – a későbbiekben gazdasági egység részeként elemzett – 21. árokból előkerült darabokról kapunk képet.

A harmadik fejezetben a leletanyag ismertetését tűzte ki a szerző. Hatalmas problémának érzem, hogy a külön-külön tárgyalt anyagcsoportok teljesen külön életet élnek, de az egyes anyagfajtákon belüli régészeti és természettudományos ismertetések sem igazán alkotnak egységet. A legnagyobb összhangot, összedolgozást az üvegleletek ismertetésénél tapasztaljuk, a többi anyagfajta esetben ez nem valósult meg maradéktalanul. Az anyagcsoportok régészeti kidolgozottsága hektikus, alapvetően jónak mondható (melyek közül a fémek kiemelkednek), kivéve az alább ismertetett kerámiaanyagét.

Számomra a legnagyobb csalódást a kerámiaanyag ismertetése okozta. Alapvetően igaz lehet, de ennél az anyagcsoportnál fokozottan az: meg kellett volna fordítani a régészeti és természettudományos ismertetés sorrendjét. Szilágyi Veronika 10–14. (!) századi leletanyagot ismertető írásának végén a különféle alapanyagfajtákról, kerámiaformákról és azok kapcsolatáról sokkal jobb képet kapunk, mint a szerzőtől, akitől telep-kutatóként elvárható lett volna a kerámiaanyag elemzése, a természettudományos eredmények mélységi felhasználása. Az összesen négy oldal terjedelemben megírt fejezetből megdöbbenően gyenge ismertetést kapunk ezekről a tárgyokról. Pár színes kép révén nyerhetünk csak betekintést a kerámiaanyag sokszínűségébe, ami – leírások hiányában – a rajzos táblákon nem kísérelhető

figyelemmel. Van azonban mérce a töredékek alatt, de az edények peremátmérőjéről az esetek nagy többségében sem a képekről, sem az anyagleírásnál, sem pedig a rajzos táblákról sem informálódhatunk.

A kerámialeletek régészeti ismertetése minden funkcionális csoportnál gyenge, a bográcsokra összesen kilenc sor jut, és nulla szakirodalmi adat vagy hivatkozás. Ugyanakkor érdemes szó szerint idézni a fedővel kapcsolatban leírtakat: „...ebből az edénytípusból ugyancsak egy töredéket leltünk (78. objektum)”. Könnyebb lett volna tudnunk azt, hogy az említett 78. objektum miféle, hiszen – mint láttuk – az objektumok nem sorban, hanem funkció szerint lettek az előző fejezetben ismertetve. A 78. objektum gödör, melyben a leírás szerint cseréptöredékek vannak, ám ezekre sincsen semmilyen táblára történő utalás a szövegben. Nem marad más hátra, mint végiglapozni a véletlenszerűen összeállított táblákat azért, hogy a fedőt/töredékét megtaláljuk. Én nem jártam sikerrel.

A folyadéktároló edények közt található a 20. számú kút betöltéséből előkerült palack, melynek ugyan peremvégződése nem ismert, de jól megfogható formát, és típust képvisel. A szerző említést tesz arról, hogy a kútdeszák és a kiásott gödör közti betöltésben egy másik palack peremtöredéke is előkerült. Erről a darabról azonban sem rajzot, sem pedig leírást sem találtam. A palackok szerepének fontosságát Wolf Mária nagyon is jól ismeri, hiszen 10 évvel ezelőtt együtt kezdtük meg az Orosháza-Bónum-Faluhely, muszlimok lakta település telepanyagának feldolgozását, ahol a kiemelkedően nagy mennyiségű palack fontosságára ő maga hívta fel a figyelmemet. A hejőkeresztúri telep kútja a tatárjárás kori horizont anyagával töltődik fel végérvényesen. A vélhetően hosszabb ideig használt objektum építési idejét ez a bizonyos, de le nem közölt palack- (ráadásul perem-) töredék segíthette volna, hiszen a palackok 11–12. századi és 12–13. századi formavilága igen jól elválasztható egymástól.

A lelőhelyen egy sütőharang töredéke is előkerült, a táblán szereplő kép azonban értelmezhetetlen.

A kerámialeletek sora az orsógombokkal zárul. Az előkerült nyolc orsógomb és két karika nyomán a szerző véleménye az, hogy a többinek fából kellett lennie. Féloldalas kijelentés ez, hiszen illett volna legalább példákkal megerősítenie állítását, más Árpád-kori telepeken tapasztalt megfigyelésekkel.

A funkcionális ismertetés végén található a díszítések taglalása. Ez sajnálatos módon szintén külön életet él. Nem kapcsolható sem az eddig leírtakhoz, sem pedig a következő, a petrográfia eredményeit bemutató alfejezethez.

A negyedik fejezet az „*Objektumok elemzése*” címet viseli. Vázlatos bemutatást kapunk a házakról, a gazdasági épületekről, gödrökről, árkokról, a kútról, a cölöplyukakról és a szájukkal lefelé fordított edényekről, illetve az emberi és állati maradványokról.

Jóllehet – mint láttuk – a kerámialeletek tipológiai elemzése elmaradt, így némely szemléleti kérdés is elhanyagolhatóvá válhatna, mégis úgy gondolom, nem mehetünk el szó nélkül bizonyos megjegyzések mellett. A 32. ház esetében olvashatjuk: „... az előkerült leletanyag pedig kétségtelenné teszi, hogy lakóépülettel van dolgunk”, míg párhuzamaival kapcsolatban azt, hogy „... gazdag leletanyaguk ezt az értelmezést [ti. gödöről] kizárja”. Azt a szerzőnek is tudnia kell, hogy a legtöbb településobjektumra igaz: megásásuk, használatuk és betemetésük nem egy időben történt. Egy objektum másodlagos betöltése alapján nem lehet annak elsődleges funkciójára következtetni!

A fejezetben felsorolt objektumtípusok egyikének esetében sem történt meg sajnos a belőlük előkerült (kerámia, fém, kő, csont, üveg) leletanyaggal való összehasonlítása. A házakban előkerült kemencék mind különböznek egymástól. Így érdemes lett volna a tipológiai rendszerüket a környékbeli és távolabbi területek anyagával is összevetni. Fokozottan szerencsés lett volna többek között – a későbbiekben, a településszerkezet vonatkozásában elemzett – 24. ház teljes egészében elvégezni, hiszen az a feltételezések szerint akár a 10. században is épülhetett.

A fentebb említett szemléletbeli tévedéseket látjuk visszaköszönni a gazdasági épületek elemzésénél is. A szerző gazdasági épületeknek tartja azokat az épületeket, melyekben nincsen vagy alig van kerámia. Az általa felsorolt, gazdasági épületnek tartott objektumok Árpád-kori volta sem bizonyított, mint láttuk, de összekapcsolásuk az Árpád-kori lakóházakkal, csak azért, mert egymás mellett helyezkedtek el, felettébb aggályos.

A cölöpszerkezetes objektumokat az állattartással hozza kapcsolatba, és az ilyen – leletanyagot természetükénél fogva sem tartalmazó – objektumokat aszerint

keltezi, hogy melyik házhoz vannak közel. Ez a „közelség” azonban lehet véletlenszerű is, hiszen a tatárjárás kori horizontot előtti időszakokra keltezhető cölöpszerkezetes objektumok esetében már erősen gondolkodnunk kell azon, hogy melyik házhoz tartozhattak egykoron. A kérdés eldöntésére itt egy saját, jóllehet még közöletlen példánkat tudom említeni. Az Árpád-kor végére keltezhető, Iváncsán (Fejér megye) feltárt, cölöpszerkezetes objektumaink szinte biztosan nem állattartó funkciót töltöttek be, sokkal inkább a kovácsoláshoz kapcsolhatók, és egykori funkciójuk melléktermékének nyomai a hozzájuk közeli házakból kerültek elő. Nem feltétlenül igaz mindez a hejőkeresztúri telep esetében is, de a gazdasági épületek és rendszerek összekapcsolását, pusztán azok fizikai közelségére alapozva, átgondolatlanak tartom.

A településen nagy számban előkerült gödrök közt található nagyobb, amorf gödrökről nem gondolja a szerző, hogy feltétlenül a kerámiagyártáshoz szükséges agyag bányászásának lennének emlékei. A kerámiaelemzés során kiderült ugyan, hogy az itt előkerült kerámia nagy része idegen eredetű, nem helyben készült, de ezek a gödrök nem is fazekasagyag ásására készültek, sokkal inkább lehetett közülük a telepen vélhetően meglévő objektumok tapasztásához, amire a telepen egyébként gödrök esetében maga a szerző hoz példát.

A kút, és leletanyagának kapcsolatából, ezzel együtt az objektum kronológiai viszonyaiból leszűrhető következtetések is hiányoznak a publikációból. Nem esik szó arról, hogy a kútban lévő faanyag dendrokronológiai vizsgálata megtörtént-e, vagy sem, egyáltalán alkalmas volt-e erre a célra. Mindenesetre alkalmas lehetett volna a pontosabb keltezésre is, nem mellesleg annak az anyagnak a datálására, amelyek a kútdeszkák és a kútna közé visszatöltött földből kerültek elő. Ezek között palack peremtöredéke, illetve festett kancsó darabjai voltak. Utóbbiak a rajzos táblákon szerepelnek, ezek önmagukban is képesek lettek volna a kút építésének a pontosabb datálására.

A településszerkezet bemutatására a legritkább esetben kerül csak sor. Ilyen az 1–23–24–21A–22. objektumok feltételezett összefüggő rendszere. Wolf Mária véleménye szerint a 21A és 22. árkok, 1. árokkal bezárt, a 24. házhoz tartozó tere ólként határozható meg, ami a település egyik legkorábbi egysége is egyben, és a 10–11. századra keltezhető.

A 24. objektum ilyen korai keltezését a belőle származó egyetlen egy, hullámvonalköteggel díszített fazék töredékére alapozza. Kijelentésével nem tudok maradéktalanul egyetérteni, hiszen biztos ellenpéldákat ismerünk az Árpád-kori fazekasság későbbi időszakából is. Ráadásul maga a szerző jegyzi meg a Borsod monográfiájában a bekarcolt hullámvonalköteges díszítéssel kapcsolatban, hogy „... eddigi tudásunk szerint ez nem jellemző a 10. századi magyarság kerámiaművességére”.¹

A 24. házhoz tartozó gazdasági egységhez a szerző szerint egy ól/karám is tartozik (1–21A–22. objektum). Az árkokkal határolt területet a néprajzi terminus szerint ólnak semmi esetre sem tarthatjuk. Karám funkciója nem kizárt, jóllehet a szerintem ingatag korszakolású 24. házzal való biztos kapcsolata kétségbe vonható. A 21A objektum leletanyagot nem tartalmazott, a 22. objektumból pedig mindössze egy kettős bronzcsat származik, melynek korszakolását a szerző későbbinek gondolja (jóllehet saját maga említi meg a könyv másik helyén azt, hogy hasonló csatok már a honfoglalás korából is ismertek). A 21A objektum 10. századi datálását azért is aggályosnak tartom, mivel az 1. árok vonalán túl töretlenül folytatódik, és az utózákon szereplő táblán már zöld színnel jelölve a tatárjárás korának horizontjába tartozik...

Az ötödik fejezetben vázlatos képet kapunk a szuperpozíciókról és a relatív kronológiáról, miközben sem korábban, sem pedig itt nem kapunk értékelést, melyek ezekre az adatokra épültek volna.

A szerző a hatodik és hetedik fejezetben az abszolút kronológia talajára lép. A kronológia horizontok megajzolását úgy végezte el, hogy korábban a tipokronológia elmaradt.

Óvatos végkövetkeztetésével (nyolcadik fejezet) alapvetően egyet lehet érteni. Hihetőnek tartom, hogy itt megfogható egy tatárjárás kori horizontot még akkor is, ha a szerző nem tudta (mert jelen tudásunk szerint nem is lehet) a számára rendelkezésre álló leletanyagot (igazából fémanyagot) pontosan keltezni. Nem találunk ugyanis olyan emléket a bemutatásban, amit ne tudnánk akár több évtizeddel a tatárjárás előttre vagy utánra datálni.

A dolgozat utolsó fejezetét 64 rajzos tábla teszi ki. Maguk a rajzok az átlagnál jobb kivitelben készültek, de anyagleírás hiányában a kerámiaanyag gyakorlatilag értelmezhetetlen. A rajzos táblák rendszere követhetetlen. Nem követi sem az objektumok leírásának funkció szerinti rendszerét, sem pedig a szerző által vázolt kronológiát. A képet tovább zavarja az is, hogy valamilyen okból kifolyólag a táblák sorrendje az anyagfajtákat is keveri, illetve az is, hogy némely objektumok kerámiaanyagáról közölt képek még csak nem is kerültek egy táblára. Mindez roppant nehézkessé teszi a képanyag és a szöveg összevetését, főleg úgy, hogy a táblákra a legritkább esetben történik utalás.

A kötetben szereplő régészeti leletanyag feldolgozása és az eredmények közlése a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósult meg „A tatárjárás Magyarországon és a mongol hódítás eurázsiai összefüggései” című kutatási program keretében (Projekt azonosító: K 128880). A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és az Árpád-ház Program is támogatta.

Rózsa Zoltán

Magyar Nemzeti Múzeum
rozsa.zoltan@mnmu.hu

1 Wolf Mária: *A borsodi földvár: Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása*. Szeged, 2019, 50.